

УДК 343.144

Смик С. І. – суддя Печерського районного суду
м. Києва, м. Київ

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОПИТУ НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В СУДОВОМУ ЗАСІДАННІ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Вивчено методологічні засади дослідження допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні під час кримінального провадження. Окреслено комплекс наукових методів, використання яких спрямовано на з'ясування окремих правових категорій, що характеризують сутність цього інституту кримінального процесу.

Ключові слова: допит, досудове розслідування, слідчий суддя, методологія, метод.

Вивчення низки наукових праць, опублікованих після прийняття Кримінального процесуального кодексу (КПК) України 12 квітня 2012 року, засвідчує, що процесуальний порядок здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні залишається одним із найбільш дискусійних у теорії вітчизняного кримінального процесу та практиці його застосування. Це зумовлено тим, що процесуальні гарантії окремих учасників кримінального провадження, а також функції владних суб'єктів та надані їм повноваження істотно відрізняються від тих, що були визначені в КПК України 1960 року. Зокрема, 2012 року внаслідок системних перетворень у структурі кримінальної процесуальної діяльності відбулася зміна підходів до визначення сутності й змісту судового контролю в кримінальному провадженні.

З огляду на це, набуває актуальності проблема з'ясування підстав і процесуального порядку здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні.

Окремі аспекти участі свідків і потерпілих у кримінальному судочинстві та гарантування їхньої безпеки досліджували Ю. П. Алєнін, В. П. Бахін, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, В. С. Зеленецький, А. В. Іщенко, В. С. Кузьмичов, М. В. Куркін,

О. П. Кучинська, В. В. Лисенко, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Маляренко, В. І. Маринів, В. С. Мацішин, В. Т. Нор, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, В. Ю. Шепітько, Р. М. Шехавцов, М. Є. Шумило, В. В. Щур та інші науковці.

Метою статті є визначення методологічних засад наукового дослідження допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні під час кримінального провадження.

Ступінь достовірності пізнавальної діяльності визначають як відповідність її результатів «реальному стану речей», що залежить від обрання та використання правильного шляху й оптимальних засобів дослідження. З огляду на це, питання методологічного забезпечення є ключовим у теоретичному осмисленні в будь-якій предметній сфері [1, с. 12]. Лише за умов озброєності сучасною методологією вітчизняна кримінальна процесуальна наука зможе виконати поставлені перед нею завдання, визначені ст. 2 КПК України.

Сутність і зміст науки, її особливості, цілісність та значення характеризує наявність двох компонентів – предмета й методу. Предмет науки – це система основних понять, категорій, загальних і специфічних закономірностей, а також випадковостей виникнення.

Важливою складовою методології осмислення сутності підстав і процесуального порядку здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні є методи вивчення предмета дослідження. У широкому значенні термін «метод» (від лат. *methodus* – прийом, спосіб, метод) – це спосіб, за допомогою якого з'ясовують предмет цієї науки, досягають певної мети й виконують відповідні завдання. Метод як засіб пізнання – спосіб відображення та відтворення в мисленні предмета, що підлягає вивченню. На відміну від предмета дослідження, який визначає, що саме досліджує конкретна наука, метод характеризує, як саме, за допомогою яких способів, засобів і прийомів це відбувається. Для науки метод – це шлях, що веде до раціональної, зрозумілої та контрольованої відповіді на питання теоретичного пізнання, практичного досвіду або пошуку меж цього пізнання [2, с. 10].

Об'єкт, предмет, мета та завдання наукової діяльності зумовлюють вибір методів і методології дослідження. Необхідним постає здійснення характеристики методології дослідження, визначення окремих груп методів і підходів правової науки з огляду на їх застосування для виконання

поставлених задач. Необхідність розроблення методології дослідження підстав і процесуального порядку здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні в Україні зумовлено потребою всебічного вивчення сутності цього правового явища та перспектив його подальшого розвитку.

Слово «методологія» (від лат. *methodus* – метод, *logos* – вчення) означає вчення про метод. Упродовж багатьох століть поняття «методологія» зазнало трансформації, що зумовило появу різних підходів до його тлумачення. Сучасне наукознавство також не є винятком. Одні автори інтерпретують методологію науки як філософську, світоглядну категорію, інші – отожднюють її з діалектикою, історичним матеріалізмом, загальнотеоретичними проблемами. Деякі вчені вважають, що методологія – це самостійна галузь наукового знання, яка сягає за межі філософського аналізу та є вченням про метод і методику, а інші – заперечують статус методології як самостійної науки, визначаючи її як систему принципів, методів і логічних прийомів наукового пізнання [3, с. 39].

Складність сучасних соціальних процесів, багатовимірність суспільних взаємозв'язків потребують застосування міждисциплінарного, комплексного підходів. Комплексність як методологічний атрибут, науково-організаційний принцип правового пізнання є відображенням цілісності правової реальності, взаємозв'язків усіх її аспектів і властивостей [4, с. 6].

У контексті вивчення такої головної ознаки реалізації прав учасників кримінального провадження, як створення сприятливих умов, слід зазначити, що в юридичній літературі вони отримали назву «гарантії», які є складовою механізму забезпечення прав і свобод людини. Універсальний характер цих прав і свобод визначає, що вони є предметом дослідження всіх галузей суспільствознавства й низки правових наук [5, с. 4].

Галузеві та спеціальні юридичні науки досліджують ті аспекти забезпечення прав особи, які належать до предмета відповідної наукової дисципліни й можуть бути вирішені за допомогою використання властивої їй методології. Зокрема, свободи людини та громадянина формують інститут конституційного права, який містить норми, що визначають взаємини держави й особи [6]. Гарантії прав та інтересів людини спільно з гарантіями ефективної діяльності органів, які провадять кримінальний процес, визначають засоби ефективного функціонування кримінального процесу

загалом [5, с. 4]. Окрім цього, конституційні та процесуальні гарантії учасників провадження пов'язані між собою і становлять єдину систему [7, с. 102].

Застосування системи різних методів дає змогу істотно підвищити верифікованість, достовірність і результативність отримання необхідних відомостей, встановити особливості реалізації гарантій учасниками кримінального провадження щодо здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні.

Різні наукові підходи до вивчення методології є логічними, проте необхідно виокремити ті, що є найбільш доцільними в межах дослідження проблеми підстав і процесуального порядку здійснення допиту на стадії досудового розслідування. Передусім варто згадати загальнофілософські методи.

Філософські методи – це універсальні за своїм змістом прийоми, що визначають загальну стратегію пізнання. Вони окреслюють шлях до правильного наукового пізнання предмета дослідження, розуміння сутності та закономірностей його функціонування. Вони допомагають здійснити перехід від конкретного до загального, від поверхневого до глибинного, а також зрозуміти зв'язок залежностей між явищами та сутностями з метою отримання істинних знань. Загальнофілософські методи пізнання потребують послідовного та логічного викладу, оскільки їх обґрунтовує логічний аналіз загальних формальних властивостей цієї предметної сфери.

До загальнофілософських методів пізнання належить діалектичний (від грец. *dialektikos* – мистецтво вести бесіду, спір), заснований на вченні про найзагальніші закономірні зв'язки становлення, розвитку буття та пізнання, метод творчого, пізнавального мислення. Він допомагає всебічно проаналізувати явища, виявити їх ознаки, зміст, форму, а також визначити способи взаємодії із зовнішнім середовищем тощо.

Використання діалектичного методу сприяє швидкому накопиченню теоретично та практично значущої інформації про тлумачення правових норм, які регулюють кримінальні процесуальні правовідносини, що визначають підстави та процесуальний порядок здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні. За допомогою зазначеного методу вивчають усі аспекти явища. Його всебічність виявляється у використанні різних методів для дослідження всіх

позначених аспектів, а взаємозв'язок полягає в дослідженні допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні разом із такими правовими категоріями, як «права й обов'язки учасників кримінального провадження», «заявлення клопотань», «повноваження слідчого, прокурора, слідчого судді», «дослідження доказів».

Важливим є застосування аналітичного підходу з метою пізнання таких правових явищ, як допит на стадії досудового розслідування в судовому засіданні, слідчий суддя, свідок, потерпілий, небезпека для життя і здоров'я, у контексті їх відповідності метафізичним началам (шляхом з'ясування значення слів, пояснення фундаментальних кримінальних процесуальних понять, аналізу юридичних термінів).

Проблеми тлумачення у філософії досліджують через герменевтику. Герменевтика (від грец. *hermeneutike* – мистецтво тлумачити) – це комплекс пізнавальних засобів, вчення про операції, які необхідно здійснити для ефективного тлумачення певного тексту [8, с. 97]. Юридична герменевтика – наука про розуміння, роз'яснення змісту, закладеного законодавцем у текст нормативно-правового акта, завдання якої полягає в методологічному забезпеченні переходу від розуміння змісту правової норми до роз'яснення її сутності. Такий перехід постає процесом пізнання, результатом якого є визначення єдиного правильного варіанта інтерпретації загальноправових приписів відносно конкретної правової ситуації. Герменевтичний метод використовують під час роз'яснення норм КПК України, які регламентують процесуальний порядок заявлення та вирішення клопотань сторонами кримінального провадження (ст. 225), процедуру допиту особи (ст. 224–226), поняття та зміст повноважень слідчого судді щодо захисту прав, свобод та інтересів людини (п. 18 ч. 1 ст. 3, ст. 166, 225, ч. 2 ст. 234, ч. 2 ст. 237, ч. 5 ст. 240).

Загальнофілософські методи пізнання тісно пов'язані із загальнонауковими методами, які є проміжною ланкою між філософією та спеціально-науковими знаннями й методами.

Серед загальнонаукових методів варто виокремити історичний метод, який дає змогу дослідити становлення, формування та розвиток процесів і подій у хронологічній послідовності з метою виявлення внутрішніх і зовнішніх зв'язків, закономірностей та суперечностей. За допомогою цього методу

досліджують процес становлення, розвитку і функціонування інституту дослідження доказів судом на стадії досудового розслідування в кримінальному провадженні в правових системах різних держав, вивчають історичні передумови такої діяльності. Історичний метод забезпечує встановлення динаміки дослідження доказів судом на стадії досудового розслідування на різних етапах державотворчого процесу.

Формально-логічний підхід охоплює комплекс методів, за допомогою яких зміст досліджуваного об'єкта відображають у вигляді раціональної конструкції.

Використання аналізу (від грец. *analysis* – розкладання) сприяє виокремленню складових здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні, виявленню його внутрішньої конструкції. Загальне ж уявлення про алгоритм здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні можна сформулювати за допомогою синтезу (від грец. *synthesis* – з'єднання, складання) на засадах отриманих раніше відомостей на стадії аналізу.

Використання методів цієї групи надає можливість окреслити підстави та процесуальний порядок здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні шляхом поєднання теорії та практики. Також він дає змогу підкреслити вагому роль теоретичних розробок питань гарантій учасників кримінального провадження, визначити системний характер процесу допиту свідка та потерпілого за наявності достатніх підстав, виокремити його учасників і схарактеризувати їх взаємодію, з'ясувати зміст повноважень слідчого судді щодо отримання показань у кримінальному провадженні.

Важливе місце серед загальнонаукових методологічних підходів посідає системний підхід, що є універсальним інструментом пізнавальної діяльності, незамінним у процесі дослідженні складних динамічних цілісностей, що передбачає розгляд правових явищ як цілісних систем, які мають внутрішню будову, а також взаємозв'язків між ними й іншими інститутами.

За допомогою структурного та функціонального методів характеризують місце й роль слідчого судді в здійсненні допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні, визначають умови та підстави допиту свідка, потерпілого (наприклад, одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб) на стадії досудового розслідування в судовому засіданні,

з'ясовують правові наслідки допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні. Застосування означених методів уможливорює з'ясування не лише системного змісту поняття «допит на стадії досудового розслідування в судовому засіданні», а й сфери дії законодавства щодо правового регулювання підстав і процесуального порядку його здійснення.

Системний підхід також є обов'язковим для визначення взаємозв'язку проектних положень, які пропонують внести до нормативно-правових актів із чинними положеннями для запобігання виникненню суперечностей і неузгодженостей правових норм. Зокрема, Н. М. Оніщенко наголошує, що системний підхід полягає у взаємозв'язку та взаємодії законодавчих актів, узгодженні кожного нового законодавчого акта з конституційними нормами, актами своєї та інших галузей права, а також із тими, які передбачають юридичну відповідальність за порушення чинного законодавства [9, с. 82].

Подібним до системного є структурно-функціональний підхід, що полягає у виділенні в системних об'єктах структурних елементів (компонентів, підсистем) і визначенні їхньої ролі (функцій) у системі. Елементи та зв'язки між ними становлять структуру системи. Водночас кожен з елементів має певну функціональну спрямованість. У контексті проблематики гарантій прав потерпілого та свідка під час досудового розслідування структурно-функціональний підхід відіграє значну роль у процесі виділення та характеристики системи суб'єктів кримінального процесу взагалі, зокрема тих із них, які мають реалізувати права цих суб'єктів на стадії досудового розслідування. До них можна зарахувати таких учасників кримінального провадження, як слідчий, прокурор, слідчий суддя та захисник.

Останню групу становлять спеціальні методи емпіричного дослідження правових явищ, до якої входять порівняльно-правовий, формально-догматичний та прогностичний методи.

Порівняльно-правовий метод загалом використовують для з'ясування спільного та відмінного між правовими явищами в межах однієї або декількох правових систем шляхом їх порівняння, розрізнення за певною ознакою чи властивістю. За допомогою цього методу можна виявити та проаналізувати позитивний досвід дослідження доказів судом на стадії досудового розслідування, а також запропонувати корисні для кримінальної процесуальної науки пропозиції.

Порівняльно-правовий метод доцільно застосовувати для зіставлення наукових підходів щодо розуміння таких явищ, як «судовий контроль», «права і законні інтереси свідка та потерпілого» «допит на стадії досудового розслідування в судовому засіданні», а також виявлення переваг і недоліків кожного з них, визначення спільних та відмінних рис.

Варто виокремити такі елементи порівняльно-правового методу: вивчення різноманітних нормативно-правових документів із питань регулювання підстав і процесуального порядку здійснення допиту судом на стадії досудового розслідування; опанування прийомів зіставлення та їх оцінювання; використання способів відображення та сприйняття зазначених нормативно-правових масивів у конкретних правових системах; знання загальних тенденцій і закономірностей дослідження доказів судом на досудовому розслідуванні. Посилення значення порівняльно-правового методу безпосередньо пов'язане з процесом інтеграції України до світової спільноти.

Особливу роль у процесі дослідження підстав і процесуального порядку здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні відіграє формально-догматичний метод, оскільки він є традиційним для кримінальної процесуальної науки, адже формальність є невід'ємною властивістю права.

Формально-догматичний метод передбачає пізнання правого явища шляхом догматичного сприйняття інформації, наявної в правовій нормі та нормативно-правовому акті. Цей метод дає змогу проаналізувати явище тлумачення окремих юридичних термінів за допомогою таких прийомів, як аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування. Використання зазначеного методу надає можливість сформулювати такі поняття: «підстави та процесуальний порядок здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні», «небезпека для життя і здоров'я», «виїзне судове засідання». Окрім цього, застосування формально-догматичного методу буде результативним у контексті формулювання пропозицій до КПК України щодо уточнення підстав і процесуального порядку здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні.

Важливе значення має застосування спеціально-юридичного методу, суть якого полягає в описі явищ дійсності за допомогою юридичної термінології, висвітленні діяльності сторони захисту,

обвинувачення, слідчого судді відповідно до юридичних моделей поведінки, з позицій законного або протиправного, обов'язкового чи можливого. Під час здійснення такого опису відбувається реконструкція фактів та явищ правової дійсності, їх юридичне оцінювання, виявлення тенденцій та закономірностей кримінальної процесуальної практики, удосконалення юридичної термінології.

Зазначений метод є корисним для з'ясування правової природи тлумачення процесуальних повноважень слідчого судді зі здійснення допиту на досудовому розслідуванні, визначення особливостей практики застосування норм КПК України, які визначають підстави та процесуальний порядок здійснення допиту, формування окремих дій суб'єктів кримінального провадження під час виконання зазначеної процесуальної дії.

Прогностичний метод сприяє виявленню тенденцій (від лат. *tendentia* – прагну, прямує), тобто основних напрямів розвитку вітчизняного законодавства щодо гарантування прав свідка і потерпілого й особливості їх формування на засадах світового досвіду.

Прогнозування – це процес підготовки науково обґрунтованих оцінних суджень (міркувань) про можливий стан відповідного об'єкта (суспільство, економіка, політика, правова система тощо) у майбутньому, які поєднують два елементи – передбачення та пропонування.

Соціологічний метод є корисним для дослідження правозастосовної практики України та інших держав, а також у процесі аналізування змісту судової практики щодо рішень Європейського суду з прав людини. Цей метод забезпечує доступ до результатів соціологічних досліджень, присвячених питанням з'ясування ефективності дієвості засобів та механізму здійснення допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні. Після опрацювання зазначених відомостей вітчизняні науковці формулюють пропозиції щодо підвищення реальної ефективності цього інституту в кримінальному провадженні України.

Використання статистичного методу є важливим для вивчення й узагальнення слідчої та судової практики застосування норм кримінального процесуального законодавства, де регламентовано підстави та процесуальний порядок допиту на стадії досудового розслідування в судовому засіданні, а також формулювання та обґрунтування висновків на засадах отриманих відомостей.

Отже, сукупність різнобічних за своїм змістом і характером пізнавальних завдань і специфіка досліджуваного предмета зумовлюють необхідність використання всього комплексу зазначених вище методів, які заповнюють один одного, а також забезпечують цілісне сприйняття, що дає змогу досягнути обґрунтованості отриманих висновків і рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гада Є. О. Теорія держави та права : підручник / Є. О. Гада, Є. В. Білозьоров, А. М. Завальний та ін. – Київ : Ліпкан О. С., 2011. – 576 с.
2. Циппеліус Р. Юридична методологія : монографія / Р. Циппеліус ; Р. Корнута (пер., адапт., прикл. з права України і список термінів). – Київ : Реферат, 2004. – 176 с.
3. Актуальні проблеми теорії держави : навч. посіб. / С. М. Тимченко, С. К. Бостан, С. М. Лєгуша та ін. – 2-ге вид., стер. – Київ : КНТ, 2008. – 288 с.
4. Шемшученко Ю. С. Юридична наука України на сучасному етапі / Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін // *Правова держава*. – 2005. – Вип. 16. – С. 5–9.
5. Кучинська О. П. Поняття гарантій забезпечення прав учасників кримінального провадження / О. П. Кучинська // *Адвокат*. – 2012. – № 7 (142). – С. 4–8.
6. Васецький В. Ю. Забезпечення прав і свобод людини як основний чинник прогресу суспільства на сучасному етапі його розвитку / В. Ю. Васецький // *Правова держава*. – 2017. – Вип. 28. – С. 163–170.
7. Коваль О. М. Право особи на виправдання у кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид наук : 12.00.09 / О. М. Коваль. – Київ, 2014. – 190 с.
8. Рикер П. Двойственный смысл как герменевтическая и семантическая проблема / П. Рикер. – М. : Академия-Центр, 1995. – 415 с.
9. Оніщенко Н. М. Правова система і держава в Україні : монографія / Н. М. Оніщенко. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. – 132 с.

REFERENCES

1. Hida, Ye.O., Bilozorov, Ye.V., & Zavalnyi, A.M. (et al.). (2011). *Teoriia derzhavy ta prava [Theory of state and law]*. Kyiv: Lipkan O.S. [in Ukrainian].
2. Tsyppeilius, R., & Kornuta, R. (2004). *Yurydychna metodolohiia [Legal methodology]*. Kyiv: Referat [in Ukrainian].
3. Tymchenko, S.M., Bostan, S.K., & Lehusa, S.M. (et al.). (2008). *Aktualni problemy teorii derzhavy [Actual problems of state theory]* (2nd ed., rev.). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
4. Shemshuchenko, Yu.S., & Babkin, V.D. (2005). Yurydychna nauka Ukrainy na suchasnomu etapi [Law Science of Ukraine at the present stage]. *Pravova derzhava, Constitutional state*, 16, 5-9 [in Ukrainian].
5. Kuchynska, O.P. (2012). Poniattia harantii zabezpechennia prav uchasykiv kryminalnogo provadzhenia [The concept of guarantees of the rights of participants in criminal proceedings]. *Advokat, Lawyer*, 7(142), 4-8 [in Ukrainian].
6. Vasetskyl, V.Yu. (2017). Zabezpechennia prav i svobod liudyny yak osnovnyi chynnyk prohresu suspilstva na suchasnomu etapi yoho rozvytku [Ensuring human rights and freedoms as the main factor in the progress of society at the present stage of its development]. *Pravova derzhava, Constitutional state*, 28, 163-170 [in Ukrainian].
7. Koval, O.M. (2014). *Pravo osoby na vypravdannya u kryminalnomu protsesi Ukrainy [The right of a person to acquit in the criminal process of Ukraine]*. Kyiv [in Ukrainian].
8. Riker, P. (1995). *Dvoistvennyi smysl kak germenevticheskaia i semanticheskaia problema [Dual meaning as a hermeneutic and semantic problem]*. Moscow: Akademiia-Centr [in Russian].
9. Onishchenko, N.M. (2002). *Pravova systema i derzhava v Ukraini [The legal system and the state in Ukraine]*. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V.M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 11.10.2017

Smyk S. – Judge of the Pechersk District Court of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Methods of the Investigation of the Interview at the Pre-Trial Stage in the Court Hearing in the Criminal Proceeding

The methodological principles of research of interrogation at the stage of pre-trial investigation in the court session in criminal proceedings are find out. A set of scientific methods, the use of which is aim at ascertaining the essence of certain legal categories that characterize the essence of this institute of the criminal process, is outline.

It notes that the application of the system of various methods allows to significantly increasing the verifiability, reliability and effectiveness of obtaining data, to find out the peculiarities of the implementation of guarantees by the participants in the criminal proceedings for conducting interrogations at the stage of pre-trial investigation in the court session.

With the help of such methods, a systematic approach, both structural and functional, describes the place and role of the investigating judge in conducting interrogations at the stage of pre-trial investigation in a court session, determines the conditions and grounds for interrogating a witness, victim (including simultaneous interrogations of two or more already questioned persons) at the stage of pre-trial investigation in the court session, the legal consequences of the interrogation during the pre-trial investigation in the court session were clarified. The application of the above-mentioned methods made it possible to ascertain not only the systemic content of the concept of «interrogation at the stage of pre-trial investigation in a court session», but also the scope of legislation on the legal regulation of the grounds and procedural order of its implementation.

Summing up, it should be concluded that the totality of diverse in its content and nature of cognitive tasks, the specifics of the subject under study necessitate the use of the whole complex of the above-mentioned methods that enrich each other, and in their totality give a holistic perception, which enables to ensure the validity of the findings and recommendations.

Keywords: interview, pre-trial investigation, methodology, method, investigating judge.